

הרב צבי א. סלושץ

טיבם של קרבנות החטאת בחנוכת בית שני

ראשי פרקים

- א. האם יש מצוה לחנוך את בית המקדש
- ב. חטאות הנשיאים במשכן - ספק קבר התהום
- ג. מדוע בימי שלמה לא הקריבו חטאת
- ד. ממתית גולגלתו של ארונה היבוסית טמונה תחת המזבח
- ה. בימי אחז וכן בימי חגי נפרצת סתימת קבר ארונה
- ו. חטאות עזרא לעומת חטאות חנוכת הבית

בעזרא פרק ו מסופר על קרבנות חטאת שהקריבו שבי הגולה בחנוכת בית שני, ככתוב בספר עזרא: "והקריבו לחנכת בית-אלהא דנה תורין מאה, דיכרין מאתיך, אמרין ארבע מאות וצפירי עיזין לחטיא על-כל-ישראל תרי-עשר למנין שבטי ישראל" (ו, יז). מהותם של קרבנות אלו מעוררות¹ כמה שאלות: האם ניתן להשוות קרבנות חטאת אלה עם קרבנות חטאת שהקריבו עזרא הסופר והבאים עמו מן הגולה כמסופר בספר עזרא: "הבאים מהשבי בני-הגולה הקריבו עולות לאלוקי ישראל פרים שנים-עשר על כל ישראל, אלים תשעים וששה, כבשים שבעים ושבעה, צפירי חטאת שנים עשר הכל עולה לה" (ח, לה). על קרבנות אלה אמרו חז"ל במסכת הוריות (ו, א) ובמסכת תמורה (טו, ב) שהוקרבו לכפר על חטא עבודה-זרה שעבדו בימי צדקיהו, והוראת שעה היתה כמבואר בגמרא (שם). נראה לי שאין לדמות חטאות שהקריבו בעת חנוכת הבית לחטאות שהקריבו על כפרת דור בית ראשון שעבדו עבודה זרה. כי למה היו צריכים להקריב שתי פעמים כדי לכפר על חטא ע"ז, אלא טעם אחר יש בדבר.

¹ שאלה זו נשאלתי ע"י ידידי עוז החכם השלם ר' שמואל הכהן הי"ו מירושלים

א. האם יש מצוה לחנוך את בית המקדש?

נחלקו הראשונים אם יש מצוה חיובית לחנוך בית מקדש. לדעת הרמב"ם בספר המצוות שורש ג' אין מצוה לדורות לחנוך בית מקדש אלא רשות. אבל דעת הרמב"ן שמצות עשה לחנוך בית מקדש כשבונים אותו מחדש כשם שחנכו את המשכן במדבר ע"י שנים עשר הנשיאים. וכן היה בימי שלמה המלך שחנכו את המקדש, וכך חנכו גם את בית שני. בשני מקומות כותב הרמב"ן על מצות עשה זו. וזו לשון הרמב"ן בפירושו לתורה סוף פ' נשא בקטע האחרון:

"והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו. ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלקים המלך וכל העם (דהיי"ב ז, ה). וכן אנשי כנסת גדולה עשו חנכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא וגוי' (עזרא ו, טז). וכן לימות המשיח שנאמר ביחזקאל שבעת ימים יכפרו המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו וגוי' (יחזקאל מג, כו-כז), והיא חנכה למזבח במילואים... ונצטוינו בהם לדורות".

ובשורש השלישי לספר המצוות (מהדורת ורשא דף 78 לט, ע"ב) כתב

וז"ל:

"ונראין הדברים עוד שאף המשכן בהקמתו ובית המקדש בהבנותו צריכים חנוכה לעולם, ונדבת הנשיאים היתה הוראת שעה בשעורים ההם שעלו בדעתם, אבל בחנוכה כמו בחובה הוא. וכן עשה שלמה חנוכה וכן אנשי כנסת הגדולה ואף לימות המשיח, וכמו שאמרו במנחות (מה, א) מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה"².

מדברי הרמב"ן בספר המצוות אנו למדים דבר נוסף, שאין שעור במצות חינוך המקדש להקריב קרבנות מיוחדים כדי לחנוך את המקדש, אלא בכל מספר קרבנות ובהמות ניתן לקיים מצות חינוך המקדש.

² וראה במדרש רבה במדבר פרשה יג, א ובמדרש תנחומא נשא ט"ו, שהסבירו מדוע בימי משה כשחנכו את המשכן במדבר הקריבו קרבנות מועטים, כנגד מה שהקריבו בימי שלמה ובימי עזרא כשחנכו את שני בתי המקדש.

ב. חטאות הנשיאים במשכן - ספק קבר התהום

והנה מצאנו בחינוך המשכן במדבר שמלבד קרבנות עולה ושלמים, הקריבו הנשיאים גם שנים עשר שעירי חטאת. ובי"ספרי" וביתר ביאור במדרש תנחומא (פי' נשא, כ) אמרו, ששעירי חטאת אלו היו קרבנות יחיד ובאו על חטא בלא ידיעה. ואע"פ שאין היחיד מביא חטאת בלא ידיעת החטא שחטא אלא אם-כן יודע על מה חטא שנאמר "או הודע אליו חטאתו" - כאן היתה הוראת שעה שכל נשיא יחיד יביא חטאת בלא ידיעה³. אולם בספרי, וגם רש"י מביאו על-אתר (במדבר ז, טז), נאמר שחטאות אלה הובאו כדי לכפר על טומאת קבר התהום, שמא יש שם תחת המזבח קבר בתהום, והנשיאים הקריבו חטאות כדי לכפר על טומאה זו מספק⁴.

מכאן שבעת שחונכים מקדש יש להקריב קרבן חטאת לכפר על ספק טומאה של קבר התהום באותו מקום שעומד המקדש והמזבח. אם-כן יש לומר שגם החטאות שהקריבו בעת חנוכת הבית בימי אנשי כנסת הגדולה, היו כדי לכפר על טומאה לא ידועה של קבר התהום. ואין לחטאות אלה כל קשר לחטאות שהקריבו לכפר על עבודה-זרה של דור צדקיהו.

³ התלמוד קורא לכל שנים עשר השעירים האלה בשם "שעירי נחשון" על שם שנחשון בן עמינדב הקריב ראשון. ובמסכת זבחים (ט, ב) אמרו ש"שעיר נחשון כעולה דמיי" כלומר שנשרף כליל כעולה. וגם זו הוראת שעה היתה שתשרף כולה, כי שעירי חטאת של המועדות המכפרים על טומאת מקדש וקדשים נאכלים לכהנים.

אבל ראיתי במדרש רבה במדבר סוף פרשה יג שהסביר שהקרבנות השעירים בחנוכת המשכן היתה לכפר על עבודה זרה שעבדו ישראל במצרים. וא"כ בדין הוא שהכל נשרף וז"ל: "שעיר עזים אחד לחטאת- כנגד הפסח שצוה הקב"ה לעשות מן העזים על פרישות עבודה זרה. לפי שעובדי ע"ז היו ישראל במצרים ולא היתה מידת הדין נותנת לגאלם עד שפרשו ממנה. ועל פרישת ע"ז שעשו ונגאלו עליה כמה דתימא וראיתי את הדם ופסחתי עליכם, לפיכך הקריבו כנגדה שעיר לחטאת לפי שבעוון ע"ז היו מקריבים שעיר לחטאת". ואפשר שמדרשים חלוקים הם.

⁴ עיין בר"א מזרחי שהקשה האיך שייך טומאת קבר התהום, הא עד השתא לא נצטוו על טומאה כלל כדאמרו בגיטין דף ס"ג, עיין שם מה שהאריך בזה.

ג. מדוע בימי שלמה לא הקריבו חטאת

אלא שצ"ע מדוע בימי שלמה הקריבו בזמן חנוכת המקדש רק שלמים ועולות (מל"א, ח', סג-סד) ולא הקריבו חטאת כדי לכפר על ספק טומאת קבר התהום או על טומאה אחרת לא ידועה?⁵

ונראה לי להסביר, שבזמן שבנה שלמה בית המקדש על המקום הנבחר בהר המוריה שבירושלים, שנודע ע"י ה' בידי גד הנביא - היה ידוע מקום זה כנקי מקברים ו"הכל בכתב מיד ה' השכיל", מה גם שירושלים בדוקה לכולי עלמא מעצמות מת וכל-שכן הר הבית (ראה זבחים קיג, א). ואף אם נאמר שהר הבית בדוק מעצמות רק מלמעלה אבל בתהום לא יכלו לבדוק, הא תנן בפרק ג' דפרה משנה ג': "הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום". ואם היה קבר תהום או עצמות אדם - החלל היה חוצץ בפני הטומאה.

מה שאין כן בימי חנוכת בית שני ע"י אנשי כנסת הגדולה שכבר איתרע לחזקה זו בימי חזקיהו מלך יהודה שעבר אדר מפני טומאה כדאיתא בסנהדרין יב, א. וכתבו שם התוס' הטעם בשם הירושלמי (פסחים פ"ט ה"א וסנהדרין פ"א ה"ב), משום שמצאו את גולגלתו של ארונה היבوسی טמונה תחת המזבח ונטמאו הכהנים עי"ש. וק"ו במשך שבעים שנה של גלות בבל שהר הבית היה שומם ויתכן שקברו בו מתים. מה גם שהובא בירושלמי סוטה פ"ה ה"ב שגולגלתו של ארונה היבوسی חזרה ונמצאה במקדש בימי חגי הנביא בבית שני. לכן מפני ספק טומאה זו הקריבו שבי הגולה בחנוכת הבית שנים עשר שעירי חטאת לכפר על ספק טומאת קבר התהום כמו שעשו הנשיאים בזמן חנוכת המשכן במדבר.

⁵ בתחילה חשבתי לומר שיש הבדל בין המקום שהקימו עליו את המשכן במדבר ובין מקדש שלמה שהוקם על הר הבית. שבמדבר לא היו יודעים אם מתחת מקום המשכן יש בו קבר או לא, משא"כ בזמן שלמה שכבר עמד שם ארון ה' קודם בנין בית המקדש כנאמר בשמואל ב' יב, כ שהארון עמד בבית ה'. לפיכך כששלמה בנה בית-מקדש בנה על מקום שהיה מוחזק שאין בו קבר תהום ולא היה צריך להקריב חטאת מספק. אבל עיינתי במאמרו של ר' שמואל הכהן הנ"ל "משכן אהל מועד אשר בירושלים" שנדפס בספר היובל לרב קופרמן "מנחה ליהודה" (ירושלים, תשמ"ט) ועתה נדפס בספרו של ר"ש הכהן "ממשה עד עזרא", שמבואר שם שארון ה' שהעלהו דוד עמד בעיר דוד ולא על הר המוריה עליו בנה שלמה המקדש.

ד. ממתני גולגלתו של ארונה היבוסי טמונה תחת המזבח

וראיתי ב"משנה למלך" פ"א מהלכות בית הבחירה הלכה יג שהוכיח שאף דתנן: "הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום" (פרה פ"ג, מ"ג), זהו דוקא הר הבית והעזרות היה תחתיהם חלול, ואם היה שם קבר תהום החלל היה חוצץ בפני הטומאה, אבל תחת המזבח לא היה תחתיו חלל מפני גזירת הכתוב "מזבח אדמה תעשה ליי" - שיהיה מחובר באדמה שלא יבנוחו לא על גבי כיפין ולא על גבי מחילות, וכן פסק שם הרמב"ם. לפי"ז מפרש מה דאמרינן בירושלמי פ"ק דסנהדרין דחזקיה עבר השנה מפני הטומאה, משום שמצאו גולגלתו של ארנן היבוסי תחת המזבח, היינו שגולגלת זו לא היתה גלויה והיתה טמונה תחת המזבח מאז ימי דוד, ועכשיו בימי אחז שנהרס קצת המזבח וחזקיה רצה לתקן המזבח מצאו הגולגולת ונמצא שהכל היו טמאים מפני שהיתה טומאה רצוצה דקי"ל בוקעת ועולה, וכל מי שנכנס שם נטמא. וזהו לפי מאן דאמר קברי עכו"ם מטמאין באהל, ע"כ תוכן דבריו.

ולדבריו יקשה דהרי חזינן דימי סוף בית ראשון הוכיחו על תחילתו, דקמיה שמיא הוה גליא דחנוכת שלמה המלך היתה בטומאה ואפ"ה ירדה אש מן השמים וכבוד ה' מלא את הבית (דברי הימים ב' ז, ב-ג), ואין לך גילוי שכינה גדול מזה, וכיצד ירדה שכינה אף למקום טמא?

וראיתי שעמד על כך הרה"ג מו"ה אביגדור נבנצל שליט"א בחוברת "מורשה" א' (ירושלים, סיון תשל"ה) עמ' 27, וכתב: "ואולי סייעו מן השמים שלא תהא החקרבה מכוונת כנגד הגולגולת, והמזבח עצמו הא אינו מקבל טומאה ודוחק" עכ"ל. אמנם הרב הנ"ל דחה דברי המשנה למלך וז"ל: "דהמציאות אינה כמו שכתב הוא, אלא רק בימות אחז שטימא המקדש אז הביאו את הגולגולת ממקום שהיתה קבורה בו ונתונה תחת המזבח". א"כ הוי שפיר שבימי חנוכת שלמה לא היה חשש לטומאת התהום, ולכן לא הקריבו קרבן חטאת לכפר על ספק טומאת קבר תהום.

אמנם מה שדחה הרב נבנצל שליט"א דברי ה"משנה למלך" שהגולגולת לא היתה שם מימי דוד תחת המזבח אלא מימי אחז- אינו כן. שהרי מפורש ב"ילקוט שמעוני" שיר השירים פרק ג' לפסוק "על משכבי בלילות" כבר בימי דוד המלך כשקנה הגורן מצא הגולגולת הזאת. וז"ל המדרש: "אחזתיו ולא ארפנו - זה דוד כשתפס הגורן מיד ארונה היבוסי ומצא גולגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא

פסל המקום קרבנות ישראל. וצריך להבין מדוע לא פסל המקום קרבנות ישראל הרי טומאה בוקעת ועולה? אלא שיש לומר שדוד לאחר שמצא את הגולגולת סילק אותה וטיהר את המקום, והיה המקום מוחזק כמקום טהור בימי שלמה המלך, עד שהגולגולת חזרה לשם בימי חזקיה מלך יהודה.

ה. בימי אחז וכן בימי חגי נפרצת סתימת קבר ארונה

וראה עוד בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שמ ד"ה "ועיין תוס' סנהדרין") שהסביר את התופעה המוזרה שגולגלתו של ארונה היבوسی שפינה דוד חזרה בימי חזקיה, ולאחר שחזקיה פינה וטהר המזבח חזרה והופיעה בימי חגי. וכתב (שם) שלא היה ממש גולגולת, אלא שהיה פתח של קברי משפחת ארונה שהיה פתוח להר הבית. "כשקנה דוד המלך ע"ה את הגורן סתם כל הפרצות שבמחילות שתחת הקרקע באופן שלא תכנס שם גלגל טומאה מן הקברות הנ"ל לתחת מחילות שתחת הבירה ולתחת המזבח ותעלה הטומאה דרך נקב השיתין שעל גבי המזבח. ובאורך הימים בימי מלכי הרשעים שלא חזקו בדק הבית ומכל-שכן בימי אחז הרשע שכיבה המנורה ופרץ פרצות במקדש, נתגלו ונפרצו נקבים בחומות התחתונים באופן שנתגלגל טומאה מקבר ארונה למקדש ולתחת המזבח. וחזקיה מלך יהודה בנה כל הפרצות וטיהר הבית. ושוב בשעת חורבן בית המקדש נתקיים בעוונותינו הרבים ערו עד היסוד, וחזרו ונפרצו בה כמקדם, ועליהם הרעיש חגי את העולם [שכעס על הכהנים שלא יודעים הלכות טומאה וטהרה]. וגולגלתו של ארונה אינו עצם גלגלת, אלא גלגל הטומאה שנמשכה ונתגלגלה מקברותיהם של משפחת ארונה עד תחת המזבח".⁶

⁶ בהערות "ציון וירושלים" לירושלמי פסחים הנ"ל להג"מ יוסף שאול נתנזוהאן רקשה, הרי ארונה היבوسی עכו"ם היה ואין קברי עכו"ם מטמאין באוהל ואיך נטמאו שם כל ישראל בימי חזקיה? וכבר הביא הרב ראובן מרגליות בספרו לסנהדרין "מרגליות היס" לדף יב, ע"א אותיות לד-לח שאלה זו, ודן בענין זה בארוכה. והביא בשם הפרשן רלב"ג בספר שמואל ב' כד, יח שכתב: "וידמה שארונה היבوسی נתגייר ולזה נשאר בירושלים עם ישראל". ואכן נשארה מסורת בתלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק ח' הל' ז' על משפחת אנטובלי שהיתה בירושלים והיתה מתייחסת לארונה היבوسی עיין שם.

ו. חטאות עזרא לעומת חטאות חנוכת הבית

לסיכום דברינו, שבי הגולה העולים עם עזרא הקריבו בימיו י"ב פרים לעולה וי"ב שעירי עזים לחטאת, כדין מי שעבדו ע"ז בשוגג בהוראת בי"ד שמביאים פר לעולה ושעיר לחטאת כמבואר בספר במדבר סוף פ' שלח. גם המסופר שהקריבו עולות קודם לחטאות מתאים לדין קרבן ע"ז, משא"כ בכל התורה כולה חטאת קודמת לעולה. לכן צריך לומר שהעולים עם עזרא הביאו קרבנות לכפר על חטא ע"ז שעבדו בימי צדקיהו. שאר קרבנות העולה שהקריבו היו קרבנות נדבה היינו האלים והכבשים.⁷ אלא שבגמרא שם התקשו הרי הם חטאות שמתו בעליהם ואיך הקריבום? וע"ז תרצה הגמרא "חטאת ציבור אינה מתה". והקשו הרי העובדים ע"ז בימי צדקיהו היו מזיזים ואין מביאים קרבן! ותרצו הוראת שעה היתה להקריב עליהם קרבנות.

מה שאין כן בחנוכת המקדש- החטאות לא היו כהוראת שעה על ע"ז, שהרי שם לא הקריבו במקביל י"ב פרים לעולה, אלא מאה פרים, והכל היו נדבה. אלא החטאות שהקריבו באו לכפר על טומאת קבר התהום כמו שהסברנו לעיל. ומה שכתב רש"י: "הקריבו לחנוכת בית זה, קרבנות הללו הוראת שעה היתה" (עזרא ו, יז), כוונתו שהיתה הוראת שעה להקריבם בנדבה, כי אין חטאת באה בנדבה, אבל עצם הקרבת החטאות היה משום טומאת קבר התהום.

⁷ וראה בספר "משך חכמה" לבמדבר טו, כד ובפירושו של הרב קופרמן שם.